

COROLLARIUM GENERALE.

Igitur anima 1.° est simplex et spiritualis. 2.° Libera. 3.° Immortalis ab intrinseco, seu nullum habet in se destructionis principium. 4.° Impii sine probatione asserunt illam perire cum corpore. 5.° Ratio demonstrat futuram esse alteram vitam in qua virtuti præmium et vitio pœna rependentur. 6.° Nec rationi, nec æquitatis legibus repugnat sive præmiorum sive pœnarum æternitas. 7.° Ratio suadet alterius vitæ æternitatem, saltem quantum ad præmia. Hæc omnia negantur à Deistis et impiis. Hæc omnia constant ex iis quæ hucusquæ dicta sunt. Igitur ipsâ ad quam tam frequenter appellant, tamque procaciter nos provocant impii, ratione revincuntur.

Insuper, illæ veritates variæ, necnon pœnarum alterius vitæ perpetuitas in codicibus sacris reserantur, et enucleatè traduntur, ut ipsi impii diffitere non possunt. Cùm itaquè in tractatûs decursu codicum istorum divinitatem simus demonstraturi, rursus confutabuntur ii exiliosi homines, qui in Societatis et Religionis perniciem quæcumque sanctiora sunt et certiora in dubium vocare audent.

Absolutis iis variis quæstionibus præviis, nunc de prima parte tractatûs, seu de Religione naturali disserendum occurrit.

PRIMA PARS

TRACTATUS.

-o-o-

De Religione naturali.

Religio sic appellatur quia homines Deo ligat et conjungit. Religio, generatim sumpta, est actus quo mundi Conditor divinis honoribus colitur. Religio naturalis est ea quæ lumine naturali innotescit, quæque ipsâ naturâ fundatur. Religio supernaturalis est ea quæ lumine supernaturali, verbo Dei, seu revelatione nititur. Ut ordine progrediamur, ostendemus, 1.° in capite sequenti admittendam esse aliquam religionem, seu Deum esse colendum tum internè, tum externè, tum publicè. 2.° In capitibus subsequentibus ostendemus omnes creaturarum actus Deo non esse acceptos, nec gratos, cùm alii sint naturâ suâ boni, alii pravi. Postea Religionis naturalis officia exponemus; hanc non sufficere, idèdque necessariam esse revelationem probabimus, sicque naturali gressu ad Religionem revelatam conducemur.

CAPUT PRIMUM.

An religio aliqua sit admittenda ?

Quidam Deistæ, licet numero pauci, omnem religionem etiam internam demoliuntur, asserentes Deum de illa nihil curare, religiosisque actibus nec tangi, nec moveri. Alii cultus interni necessitatem agnoscentes, cultus externi, qui consistit in quibusdam corporis motibus, v. g. in oratione externâ, sacrificiis, hymnis, exemplis, etc. necessitatem impugnant. Alii cultum explodunt publicum, qui consistit in ritu solemnâ quo homines in unum congregati Deum colunt. Contrâ illos omnes, sit.

PROPOSITIO PRIMA.

Deus est colendus, consequenter admittenda est aliqua religio.

De cultu interno hic agitur.

PROB. 1.º Cultus Dei positus est præsertim in adoratione, amore, gratiarum actione, oratione et obsequio: atqui hæc nobis ergâ supremum Numen præstanda sunt. 1.º Deus est adorandus. Nam adoratio est supremi Numinis in nos et omnes creaturas dominii confessio: atqui agnoscendum est supremum Dei in nos et in omnes creaturas dominium, siquidem est reverâ totius orbis, quem è nihilo eduxit Dominus. 2.º Diligendus est. Etenim recta ratio dicitur id aman-

dum esse quod bonum est et amabile: atqui Deus est summè bonus et omni amore dignus, cum contineat omnes perfectiones. 3.º Gratia ei agenda sunt, quia beneficus est. 4.º Orandus; cum enim plura nobis beneficia contulerit, et possit in dies nova largiri, æquum est ut ipsum supplices exoremus ac deprecemur. 5.º Ipsi debemus obsequium; est enim summè potens simul et summè justus, consequenter nihil potest nobis impetrare, quod æquitati non consonet.

PROB. 2.º Certum est homines ad societatem esse natos. Constat homines tum ergâ se invicem, tum ergâ alios multis constringi legibus, eosque debere sibi invicem adjumento esse, operasque tradere mutuas. Quatuor autem sunt potissimum vincula quæ, ex omnium consensu, homines inter se conjungunt atque colligant. 1.º Quidem amor et voluntatis inclinatio naturaliter insita, quâ homo in alios homines propenditur in quibus perfectiones deprehendit. 2.º Propria utilitas quam ex societatis commercio singuli percipiunt. 3.º Grates persolvendæ iis à quibus beneficia accepta sunt. 4.º Timor; quisque enim pertimescere debet ne homines inter se non conjuncti sibi mala inferant. Jam verò hæc vincula quæ, ex omnium consensu, homines inter se ligant et ligare debent, fortiùs et arctiùs homines cum Deo ligare et conjungere debent. 1.º Enim cum sit fons omnis perfectionis et amabilitatis, sanè in eum quasi toto pondere ferri debet humana voluntas, ardentiorique animo diligendus est. 2.º Utilius est adhærere Deo quàm hominibus. 3.º Deus est suis donis munificentissimus; consequenter perpetuæ grates ei

persolvendæ sunt, nihilque est quod propter ipsum agere non debeamus. 4.º Deus iratus longè graviora mala nobis inferre potest quàm homines; debemus igitur ipsum pertimescere. Itaque vincula quæ homines inter se jungunt, debent multò magis homines cum Deo conjungere et colligare. Ergo admittenda est religio, seu Deus est colendus.

PROB. 3.º Deus, creando orbem universum, sese manifestavit hominibus. Ejus attributa, sapientia, bonitas, intelligentia, potentia undequaque lucent in hoc mundo. Aliundè largitus est hominibus mentem ad ipsum in mundi operibus agnoscendum aptam; ipsis concessit intelligentiam quæ hæc attributa non potest non advertere. Jam verò quo consilio Deus sese manifestasset hominibus, quo consilio ipsis facultates concessisset quibus sine conatu ullo ipsum agnoscere valent, nisi vellet ut homines ipsum colerent, ipsumque collaudarent? Ergo homines tenentur Deum agnoscere in operibus mundi, tenentur ipsi gloriam et honorem tribuere, ipsius potentiam mirari, et sese ejus imperio subjectos fateri; debent erga ipsum memorem animum servare, vitam ipsi gratam agentes. Ergo Deus est colendus; ergo admittenda est aliqua religio.

PROB. 4.º Ex consensu populorum unanimi. Nullus unquam fuit populus, nec increduli ullum appellare possunt, qui aliquam religionem non admiserit. Nulla gens tam fera quæ aliquod Numen non coluerit. Vide Plutarchum in Tractatu contrà Colonem. Jam verò ille consensus à sola natura et recta ratione ortum ducere potest. Nam vel à recta ratione et à natura oritur, vel

à cupiditatibus et à præjudiciis: atqui nec oritur à cupiditatibus, nec à præjudiciis. Non à cupiditatibus, siquidem illis adversatur, ipsisque frænum injicit: nec à præjudiciis; etenim, ut modò annotavimus, ille cultus coercet cupiditates: jam verò quidquid adversatur cupiditatibus et illas coercet, non potest ortum sumere à præjudiciis: nam præjudicia cupiditatibus debiliora sunt, æstuosis libidinibus cedunt. Præjudicia possunt inter homines varias parturire opiniones, sed non eas quæ cupiditates colibent. Homo cum sit pronus ad malum, ad cupiditates proclivis, nihil unquam admittit quod ipsas coerceat, nisi lumine naturali et ratione ad id adigatur. Præterea iste cultus est universalis, præjudicia autem non sunt universalialia; ergo cultus ille non est præjudiciorum fœtus. Insuper, in re tanti momenti, quæ sæpè examini subjecta fuit, quis dixerit omnes gentes, omnes populos, omnes philosephos, fuisse præjudiciis abreptos? Ergo hic consensus populorum unanimis à recta ratione oritur. Ergo, etc.

Religionem à politica principum originem non ducere infra probabitur.

Nota. Cum hæc omnia religionis officia, de quibus modò locuti sumus, rectæ rationi consonent, evidens est Deum, rationis auctorem, eos approbare qui hæc officia adimplent, et eos improbare à quibus negliguntur.

PROB. 5.º Increduli hodierni, dum contrà religionem tot tela jaciunt, omniaque ut eam evertant machinantur, sese generis humani hostes demonstrant. Quot enim gentium agrestium ferociam et barbariem emolli-

vit religio? Nonne legistatores omnes, Pythagoras, Plato, Zaleucus, Solon, Lycurgus, sinenses, indi, ægyptii etc. Religione usi sunt ut suis legibus auctoritatem assererent? Hi omnes pœnas civiles solas, coerendis populis, societatibusque tutandis impares opinati sunt. Sine religione in moribus integritas nulla; at verò, ut canit Horatius, cui succinere omnes sapientes: *vanæ quid sine moribus leges proficiunt?* Sine religione subvertitur societatum ordo, quo tamen nihil pulchrius. Sine religione nulla in regnis tranquillitas, nulla in imperiis securitas. Religione stant imperia. Quoties mota est sacra religionis anchora, toties fluctuavit reipublicæ navis. Hostes igitur sunt patriæ, qui religionis ædificium diruere moliantur.

Humanæ leges eventibus omnibus atque circumstantiis accommodari non possunt. Legistatores in avaros, corde duros, etc. pœnas nullas sanxerunt. Nulla instituerunt præmia iis rependenda, qui amititiæ, beneficiæ in pauperes, pietatis in parentes fungerentur officiis. Igitur sine religione, quot negligerentur officia quæ ad societatis felicitatem multum conferunt! Ergo admittenda est aliqua religio.

Præterea, licet humanæ leges reprimendis privatis pares essent, saltem principes et reges, à quibus suam vim accipiunt, earum auctoritate coerceri non possent. Quot igitur mala socioetatibus inferrent principes, nisi Religione impedirentur!

Exitiosi igitur et pestiferi homines qui religionis vinculum mortalibus tam salutiferum dirumpere aggreliuntur.

Ita iudicavere, omnibus ætatibus, sapientiores et perspicaciores philosophi. *Sublatis sanctitate et religione*, inquit Tullius lib. 1. de Natura Deorum n. 2. *perturbatio vitæ sequitur et magna confusio*. Lib. 2. de Legibus n. 7. Religionem societatibus salutiferam esse, impietatem verò exitiosam, ostendit. Philosophi è recentioribus insigniores, idem docent. Lege opera quæ inscribuntur: *L'Ami des hommes*, 2. p. cap. 4, p. 148. *L'Esprit des Lois*, lib. 24 cap. 2. etc.

PROPOSITIO SECUNDA.

Homo tenetur ad Deum extrinsecus colendum.

PROB. 1° Ex consensu populorum unanimi. Ubicumque enim obtinuit aliqua religio, ibi obtinuit cultus Dei externus.

PROB. 2° Homo tenetur ad cultum internum, ex modò dictis: atqui externus cultus ex interno nascitur. Ita enim à naturâ comparati sumus, ut sensus et affectiones animæ exteriùs manifestare gestiamus. Itaque si Deum externis honoribus non coleremus, affectioni ab ipsa natura et ipsius Auctore inditæ obsisteremus, naturæ ipsi et rationi obniteremur, atque in ipsam Dei voluntatem rebellaremus: quod manifestè est illicitum.

PROB. 3° Homo tenetur ad cultum Dei internum; ergo tenetur ad ea perficienda quæ ad cultum internum utilia sunt et necessaria. Atqui cultus externus necessarius est et utilis ad promovendum cultum internum, cum homo objecta plenè spiritualia diutiùs

prosequi non possit, nisi rebus sensibilibus excitetur; ergo etc.

Res exemplo illustratur. Homo debet, ex dictis, Deum super omnia diligere; non potest autem Deum super omnia diligere, nisi alios ad amorem Dei moveat; non potest alios ad amorem Dei movere, nisi ipsius laudes perfectionesque coram ipsis celebret, nisi exemplis atque sermonibus eos ad virtutem excitet, et à vilitate deterreat, consequenter nisi Deum externis signis colat. Eadem igitur lex quæ cultum internum jubet, externum quoque præscribit.

Et verò filius benè affectus non tantum patrem diligit, sed fratres suos ad illum amandum extrinsecus excitat et hortatur; ergo pari jure etc.

PROB. 4° Homo constat animam et corpore. Hæc duo à Deo accepit. Ergo hæc duo debet ad Deum colendum conferre. Ambo hæc unione mirificè à Deo conjuncta sunt; ergo debent ad cultum ei exhibendum consociari; ergo, etc.

PROB. 5° Sæpè Majestatem divinam in conspectu hominum offendimus. Debemus igitur divinæ dignitati palam læsæ satisfacere. Non possumus autem congruenter Deo satisfacere, nisi quòd divinam Majestatem læserimus, merentes nos ac dolentes apertè prodamus, et palam nos Deum adorare testemur; atqui hoc, agere, est Deum cultu externo colere; ergo tenemur, etc.

PROB. 6° Homo creatus est ad societatem, ad aliorum utilitatem natus est. Deus ipsi non concessit tot dotes, nisi ut aliis utilis esset. Variis illum cogitationibus adornavit, facultatemque cogitationes manifestandi lar-

gitus, est, ut aliis hominibus illas communicaret. Uno verbo, debet aliis inservire, iis utilitati esse, atque eorum saluti consulere, quantum potest. Monstrum horrendum esset, non homo, qui hæc negaret. Jam verò si in hujus vitæ negotiis debeat illis inservire, quanto magis illos debet ad cultum Dei signis externis excitare, excitosque fovere!

PROB. 7° Orbis universus entis supremi majestatem annuntiat; terra cœlique suo modo narrant gloriam Dei; igitur homo ratione præditus, quantum in se est, sui auctoris laudes celebrare debet. Numquid homo tot beneficiis à Deo exornatus, solus in rerum natura debitam ei reverentiam præstare ac supremum ejus dominium externè profiteri abnueret?

PROPOSITIO TERTIA.

Cultus Dei debet esse publicus, seu tenentur homines in unum congregati ad Deum ritu solemniter colendum.

PROB. 1° Ex consensu populorum unanimi. Ubique enim terrarum fuerunt templa, altaria et sacrificia; ergo ubique obtinuit cultus publicus et sollemnis.

2° Tenentur homines ad ea quæ divinum cultum mirè promovent, et sine quibus brevi deficit. Atqui sine conventibus atque cæremoniis divinus cultus brevi deficeret. Nam homines aliorum exemplo et consortio plurimum excitantur. Deinde verò, nisi statutis diebus, Religionis causâ convenirent, divinus cultus citò negli-

grretur, experiētiā teste. Rudes præsertim et ignari, qui solis ferè sensibilibus moveri possunt, mox cultum Deo debitum obliviscerentur, nisi cæremoniis et cultu publico incitarentur; ergo etc.

3° Æquum est ut gratus animus colligat eos qui in divinis beneficiis mirè collecti sunt. Æquum est ut homines qui, prout sunt societatis membra, prout sunt ipsa societas, multa beneficia à Deo acceperunt, v. g. pacem, regni tranquillitatem, simul adunati et in societatem coalescentes, Deo grates ac laudes persolvant.

4° Homines rerum civilium causâ, in societatem coalescunt et congregantur. Leges sanciant, magistratus diligunt qui rebus civilibus invigilent. Ergo meliori jure, religionis gratiâ, debent sic sese gerere, cultumque publicum instituere.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

OBJ. I. Si Deus cultum aliquem ab hominibus exigeret, vel propter suam gloriam essentialē, seu internam, vel propter gloriam accidentalem, seu externam: atqui neutrum dici potest.

Non primum. Gloria enim Dei essentialis nec minui potest, nec augeri per cultum creaturarum, nulloque modo ab eo cultu pendet.

Non secundum. Gloria enim Dei externa, quæ consistit in significatione divinorum attributorum, necessaria non est. Atqui tamen, si valent doctrina modò exposita, necessariò Deus vult cultum creaturarum; ergo illum non vult propter gloriam externam.

RESP. 1° Deum cultum postulare propter gloriam internam. Illud exigit propter rectam rationem, quæ tantam cum ipsius Dei essentia, seu gloria interna affinitatem habet, ut non possit ab ea sejungi. Si quis dicat Deum sibi plenè sufficere, neque indigere cultu creaturarum, referemus illum non sibi plenè sufficeret, nisi quia cultum exigit. Ni etenim hæc ita essent, rationi non consuleret, nec proindè sibi sufficeret. Equidem gloria Dei essentialis ab exercitio illius cultûs non pendet, neque per illum cultum augeri potest, vel minui; at verò non potest Deus illum cultum non exigere; ipsius gloria essentialis necessariò postulat ut hunc cultum approbet, exigit; minueretur ista gloria essentialis, si ille cultus à Deo non exigeretur, quia Deus suis attributis et perfectionibus; ac consequenter gloriæ essentiali deesset. Cultus ille à creaturis Deo exhibeatur vel non, nihil detrimenti exindè patitur gloria Dei essentialis; at non ita esset, si cultus ille à Deo non exigeretur.

R. 2° DIST. Deus non postulat cultum propter gloriam suam internam, eo sensu quòd finis Dei sit per hunc cultum gloriam internam assequi, concedo: eo sensu quòd gloria interna sit ratio et causa propter quam illum cultum exigit, nego. Verùm est Deum non sibi proponere, ut finem, gloriam internam per cultum creaturarum assequi, si quidem illâ gloriâ internâ nunquam carere potest, illamque in summo gradu quòvis tempore possidet, sive à creaturis colatur, sive non; eo igitur sensu non agit propter gloriam internam. Verùm Deus agit propter gloriam internam, eo sensu quòd

illa gloria interna sit ratio et causa cur illum cultum velit et exigat. Recta enim ratio et consequenter gloria Dei interna hunc cultum postulant, necessariòque Deum ad illum cultum exigendum movent et incitant.

OBJ. II. Si Deus ab hominibus laudes, cultum honoresque divinos exposceret, non sineret suam tam frequenter obtrectari majestatem: si enim divinos postularet honores, non prætermitteret media ad eos assequendos efficacia; qui enim vult aliquid, vult etiam media ad id præstandum requisita; ergo, etc.

R. N. ANT. Quamquam enim Deus velit ab hominibus coli, tamen potest peccatum permittere. Satis est, dummodò præbeat hominibus libertatem et media quibus rectè agere valeant. Porrò nullus est homo cui concessa non sit eligendi facultas, qui Deum colere non possit, et rectè agere non valeat, quique non sit mediis ad hoc necessariis adjutus. Seipsum igitur solum accuset peccator, non Deum. Deus quidem non confert media certò cum actibus bonis connexa, sed ad id non tenetur. Nec quisquam divina consilia scrutari audeat: mortalibus impervia sunt. Nulla acies humani ingenii penetrare in cælum potest. Aliundè ex permissione peccati multa exoriuntur bona, v. g. Incarnatio; exindè elucescunt Dei attributa, nempe justitia, misericordia; ergo Deus potuit permittere peccatum.

Cæterùm de permissione mali fusiùs disserunt theologi in tractatu de Deo, divinisque ejus attributis. Quisque eos consulere potest.

OBJ. III. Cultus à creaturis Deo exhibitus est finitus, et consequenter Deo indignus.

R. N. CONSEQ. Cùm enim homo non sit capax cultus infiniti, ille cultus, licèt finitus, Deo dignus est, ipsique perplacet, quia ordini et rectæ rationi consentaneus est.

OBJ. IV. Deus non curat de humanis; ergo etc.

RESP. Deum homines creavisse, ipsos conservare, ipsis in temporalibus invigilare. Quantò magis igitur de spiritalibus curare debet! Præterea Deus, utpotè summè perfectus, potestne cultum optimum, à recta ratione præscriptum, non approbare et non habere gratum? Ergo, etc.

OBJ. V. Religio est commercium Deum inter et homines: atqui tale commercium repugnat, cùm infinita sit distantia inter Deum et hominem; ergo, etc.

R. N. MIN. ad ejus probationem DIST. Deum inter et hominem infinita est distantia, et idèò Deus non potest coli et cognosci adæquatè et infinito modo, concedo: imperfectè et finito modo, nego. Quin potiùs quò perfectior, èò amabilior, èò consequenter laude et amore dignior. Ergo, etc.

OBJ. VI. Si Deus cultum externum exigeret, tunc eosdem ritus totum genus humanum edoceret, impediretque ne cultuum diversitas discordiam inter homines pareret; atqui etc. ergo, etc.

R. N. MAJ. Illa enim rituum diversitas Deo non displicet; quin imò rectissima est et sæpè locis ac temporibus congrua. Nam aliæ aliis gentibus accommodatiores sunt cæremoniæ, si modò à scopo, id est, à cultus interioris perfectione non aberrent. Undè sequitur

nullam esse propter rituum diversitatem disrumpendæ unitatis causam.

Notandum est hic mentionem esse de iis ritibus quos Deus nec revelavit nec præscripsit, quales sunt multi ritus ab Ecclesia sapienter instituti. Si autem de iis agatur quæ à Deo præscribuntur, si Deus aliquem ritum seu cultum externum revelaverit et præscripserit, tunc indubitanter Deo obtemperandum est, culpandi sunt quicumque hunc cultum non venerantur.

Obj. VII. Per actus merè spirituales potest homo se suumque corpus Deo offerre; ergo non requiritur cultus externus.

R. n. ant. Nam homo in societate positus est; consequenter Deo cultum externum debet. Non potest Deum sincerè amare, quin illud in omnium oculis testificetur, quin Dei laudes celebret, quin alios homines ad eundem cultum incitet, uti in probatione dictum est. Aliundè etsi nihil homo suis fratribus deberet, tamen, si sincerè et in animo Deum colat, occulti animi motus signis externis brevi manifestabuntur.

Notandum est cultum externum non ideò requisitum esse, ut cultus internus Deo innotescat, siquidem Deus intima cordis novit; verùm patet hunc necessarium esse ut homines ad virtutem et ad Religionem perducantur.

Notandum est insuper, Deum quidem in iis quæ ad religionem attinent, hominibus opitulari; sed non indè concludere est homines aliorum hominum adjumento non indigere. Nam reverà Deus juvat homines, sed tum per se et suis internis gratiis, tum per alios

homines. Vult ut seipsos mutuò edoceant, adhortentur, exemplis excitent.

CAPUT SECUNDUM.

De lege naturali, seu discrimine bonum inter et malum.

In capite præcedenti probavimus admittendam esse aliquam religionem, seu Deum esse colendum. In præsentem capite agitur utrùm Deus omnibus humanis actibus æquè colatur; utrùm ii actus sint in se æquales nullâ ratione discrepantes; utrùm Deo æquè placeant; utrùm verò religio quosdam tantùm approbet, alios verò reprobet, seu, quod idem est, utrùm sit quoddam discrimen inter bonum et malum, utrùm verò nullum; utrùm sit admittenda religio naturalis et quæ antecedit omnes leges positivas, an non. Circà præsentem quæstionem philosophi veteres et increduli hodierni monstrosè erraverunt. Ut planè intelligatur quæstio, exponendi sunt ipsorum errores.

1º Itaque inter veteres philosophos, Callicles, ut legitur apud Platonem, negabat quidquam ex natura sua esse justum vel injustum, turpe vel honestum; sed distinctionem virtutum et vitiorum totam ex mera opinione hominum gratis conficta repetebat. Cum ipso sentiunt quidam Deistæ recentiores.

2º Carneades nullam justitiam, nullam virtutem essentialis rerum fundatam existimabat, sed distinctionem omnem virtutes inter et vitia ab hominibus, ad normam utilitatis propriæ fuisse institutam asserebat.